

УДК 330.534.4
ББК 65.9(4 Укр)-05

Стовбан Ю.Т.

**ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Львівський національний університет
імені Івана Франка,
Міністерство освіти і науки України,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18,
тел.: 0322394168, 2743068,
e-mail: edean@franko.lviv.ua

Анотація. Стаття присвячена проблемам конкурентоспроможності національної економіки України, які сьогодні виступають на перший план і потребують ретельного вивчення й трактування в спектрі сучасних економічних процесів.

Стовбан Ю.Т. Проблеми конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобалізації

Ключові слова: глобалізація, конкурентоспроможність, конкуренція, національна економіка, підприємство.

Annotation. This article is devoted to problems of competitiveness of national economy of Ukraine, which today stand at the forefront and require careful study and interpretation of the spectrum of modern economic processes.

Key words: globalization, competitiveness, competition, national economics, company.

Вступ. В умовах тривалих кризових явищ в економіці України великого значення набувають не тільки заходи щодо їхнього подолання, а й створення сприятливого середовища для суб'єктів внутрішнього ринку країни в майбутньому. Оскільки через негаразди сьогодні переваги національних суб'єктів у перспективі в практичному розумінні не враховуються, необхідним видається створення умов для динамізму та поступового зростання продуктивності національного господарства. Підвищення добробуту нації на основі високого рівня конкурентоспроможності є не тільки основною метою уряду, а й загальнонаціональним завданням, до вирішення якого мають бути залучені всі верстви українського суспільства.

Україна опинилась у міжнародному конкурентному середовищі, до якого національна економіка виявилася непередготовленою. Неконкурентоспроможність вітчизняної продукції, нераціональна структура виробництва, неефективне використання факторів виробництва, низький внутрішній попит, незадовільна мотивація щодо підвищення ефективності виробництва, несприятливий інноваційно-інвестиційний клімат, нерівномірний розвиток регіонів – ці основні чинники зумовили незадовільний стан зовнішньоекономічних зв'язків. Для України підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, інтенсивний розвиток зовнішньої торгівлі мають особливе значення, адже це сприяє завершенню ринкової трансформації економіки й ефективній інтеграції у світовий економічний простір.

Постановка завдання. Цільовою установкою даної роботи було системне визначення сильних і слабких сторін економіки України порівняно з іншими країнами світу, аналіз найвагоміших зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на структурні процеси, а також розроблення пропозицій стосовно підвищення конкурентоспроможності країни за умов активізації інтеграційних процесів і посилення тиску глобальної конкуренції.

Результати. Як суб'єкт міжнародних економічних відносин (МЕВ) Україна має свідомо входити до системи світогосподарських зв'язків з метою якнайефективнішого використання всіх їхніх можливостей і підвищення рівня конкурентоспроможності. Однак на практиці конкурентоспроможність національної економіки поки що постійно знижується.

Класичні концепції конкурентоспроможності, що розглядають умови її досягнення в стабільному ринковому демократичному середовищі, часто не можуть відповісти на те, які заходи треба вжити щодо її збереження в сучасних умовах обома сторонами – сильною та слабкою. А швидкість цих процесів практично не залишила часу для впровадження адекватного регулювання. Світова громадськість майже не вбачала в цьому проблем. При виникненні кризових явищ методи зменшення дії кризи розроблялися на національному рівні, іноді країни об'єднували свої зусилля. Однак ґрунтовно причини кризи не було розглянуто, антикризові заходи не в змозі ліквідувати справжні причини, що утворювалися внаслідок диспаритетності економічних систем. На сучасному етапі, коли вже виявляються негативні наслідки, зокрема й у високорозвинутих країнах (неплатежі за надані кредити, перевиробництво, підвищення міграції до цих країн, фінансова криза тощо), частіше виникають питання щодо необхідності регуляції та підвищення ролі держави в збереженні конкурентоспроможності, що зазнає надзвичайних ударів від зазначених наслідків.

Основні суперечності, що сьогодні спостерігаються, передусім полягають у підміні факторів конкурентоспроможності та методів її досягнення. Мається на увазі, що класичні передумови досягнення успіху в конкурентній боротьбі суб'єктами МЕВ (значне накопичення капіталу, дешева кваліфікована робоча сила, необмежена сировинна база) самі по собі не можуть бути гарантом високого рівня конкурентоспроможності, особливо за умов різного масштабу цін цих ресурсів для конкурентів.

Як уже зазначалося, нерівномірність систем з різним рівнем продуктивності виробництва, заробітної плати, ставки доходності капіталу, вартості ресурсів, техніко-технологічних можливостей, що визначає масштаб цін, спричинила значне перетікання ресурсів до "сильних" економік. У свою чергу, там відбувається перевиробництво товарів, які не можуть бути реалізовані на внутрішньому ринку (через його насиченість), а також на зовнішньому (через низьку платоспроможність населення). Цих чинників досить для того, щоб обережно підходити до відкриття кордонів і "слабких" економік, що залишаються в ситуації дефіциту. Це є попередженням і для "сильних" економік, де утворюється така кількість ресурсів, яку вони не в змозі використати. Проте, як свідчить практика, розвинуті країни дедалі частіше закривають доступ до свого ринку через установа різних бар'єрів, чим створюють для країн зі "слабкою" економікою нерівні умови. Частково така політика пояснюється прагненням країн досягти позитивного сальдо торговельного балансу за будь-яку ціну й без належного врахування побічних результатів як для країн-партнерів, так і для власної економіки. Надалі заходи щодо виснаження конкурентів і посилення власного монополізму призводитимуть до втрати стимулів підтримки високого рівня конкурентоспроможності.

Отже, протиріччя та негаразди сучасного етапу розвитку світової економіки вносять нові корективи в класичні визначення конкурентоспроможності та методів її досягнення. Слід розглянути найпоширеніші постулати конкурентоспроможності й скоригувати їх відповідно до нових тенденцій.

Як відомо, уряди надають велике значення питанню конкурентоспроможності національних економік у зв'язку з надзвичайною важливістю соціально-економічного завдання, що на них покладається: забезпечення стабільно високого рівня життя громадян суспільства. Унаслідок існування тісного зв'язку між розвитком економіки та рівнем життя в суспільстві регулювання економічного механізму має пов'язуватися з удосконаленням методів, що надають розвитку нового поштовху. Отже, створення

умов підвищення конкурентоспроможності економіки є одним із головних факторів забезпечення високого рівня життя нації. Натомість, сприяння монополізму через усунення конкурентів призведе до зниження фінансових можливостей, зокрема й для поліпшення якості життя.

Наскільки важливим є рівень конкурентоспроможності для інших країн свідчить вислів професора Гарвардського університету Роберта Рейча: “Америка завжди процвітала за рахунок конкуренції, тому одна думка про втрату конкурентоспроможності на світових ринках викликає у жителів США загальну стурбованість, яку можна назвати своєрідною масовою хворобою” [2, с.38].

Існує безліч тлумачень визначення конкурентоспроможності національної економіки та чинників, що її утворюють. Але у зв'язку з тим, що практично конкурують саме фірми, найповніше, на наш погляд, визначення конкурентоспроможності національної економіки наводить Міжнародна організація “Європейський форум з проблем управління”. Відповідно до нього конкурентоспроможність – це реальна й потенційна можливості фірм в існуючих для них умовах проектувати, виготовляти та реалізовувати товари, що за ціновими та неціновими характеристиками є привабливішими для споживачів, ніж товари їхніх конкурентів.

Найкориснішою для збереження потенціалу конкурентоспроможності фірм є ситуація, за якої вимоги до товарів постійно підвищуються, зростає купівельна спромож-

Стовбан Ю.Т. Проблеми конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобалізації
ність населення. Саме це є стимулом для конкурентів до успішної діяльності: збільшення обсягів продукції, поліпшення їх якості й асортименту.

Таким чином, стан конкурентоспроможності залежить від взаємозв'язку між умовами пропозиції та попиту. Кожен із цих елементів не може окремо створювати для нації високий потенціал, особливо в перспективі. Характерно, що низька платоспроможність нерозвинутих країн не дозволяє їм спожити велику кількість товарів, що були вироблені в розвинутих країнах. Це стримує розвиток останніх, накопичуються проблеми реалізації, що, зрештою, призводить до зменшення їхньої конкурентоспроможності.

Майкл Портер, один із провідних сучасних дослідників проблем конкурентоспроможності, наголошував на необхідності відмови від терміна “конкурентоспроможність нації” як такого, що забезпечує економічний розквіт країни. “Головна мета держави, – зазначає він, – забезпечити власним громадянам досить високий і зростаючий рівень життя. Здатність держави це зробити залежить не від якогось аморфного терміна “конкурентоспроможність”, а від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси – праця та капітал” [6, с.24].

Однак у сучасному світі поряд із процесами викривлення в конкуренції відбувається не ефективне використання ресурсів, а більш рентабельне, отримане внаслідок різниці вартості факторів у системах. Для конкурентоспроможності фірм або країни в цілому це означатиме суттєвий крок назад. Наскільки це глобальний процес, стане зрозуміло з подальших міркувань.

Аналізуючи вплив держави на формування високого рівня конкурентоспроможності національної економіки, доцільно розглянути конкурентоспроможність нації як вектор складових конкурентоспроможності товару, підприємства, сектора економіки та стану попиту в країні. Взаємодія зазначених складових визначає загальнонаціональний рівень конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність підприємства водночас залежить від конкурентоспроможності товарів і комплексу економічних умов їхнього виробництва та збуту. Сучасні процеси вказують на загострення питань стосовно рівня втручання держави при створенні найбільш сприятливого середовища для національних суб'єктів. Протиріччя ни-

нішніх світових зрушень підтверджують те, що створення в межах однієї країни або регіонального блоку осередку з високою конкурентоспроможністю можливе лише за умов автаркії. В іншому випадку однобічний процес функціонування одного суб'єкта за рахунок іншого призведе до суттєвих негативних наслідків і позбавить першого можливостей розвитку.

Конкурентоспроможність товару визначається на основі ціни споживання, що складається із ціни товару та витрат, пов'язаних з його експлуатацією порівняно з конкурентами. Розвиток економік багатьох регіонів світу дозволяє "сильним" економікам отримувати доступ до дешевших ресурсів, значно зменшуючи ціну виробництва продукції. Так, ціна робить товар привабливішим для покупців, а отже, через дії окремих виробників, які використовують переваги дешевих ресурсів, неминуче здійснюватиметься тиск на конкурентів. Це змушує останніх або зменшувати ціну, або виходити з ринку. Проте на такій основі відбуватиметься спотворення розвитку конкурентоспроможності: ціна споживання має зменшуватися, а ціна виробництва за рахунок інновацій, прогресивних технологій може й збільшуватися, адже це потребує додаткових капіталовкладень. Натомість триватиме зворотний процес відходу від нецінової конкуренції до її цінових методів, що також негативно впливатиме на конкурентоспроможність.

Отже, до визначення ефективності в глумаченні конкурентоспроможності треба додати "за інших рівних умов". Не останню роль у вирівнюванні цих умов відіграє держава.

Важливим завданням уряду є вирівнювання економічних і правових параметрів розвитку суб'єктів економічних відносин з країнами-партнерами для уникнення некеруваного перегітання ресурсів, що створює їх дефіцит у межах однієї країни та надлишок – в іншій. Регулювання внутрішнього середовища та нарощення конкурентоспроможного потенціалу виявляється ефективнішим засобом протистояння сильним конкурентам, ніж закриття кордонів.

Підсумовуючи наведене вище, слід зазначити особливості сучасних світових процесів, що суттєво впливають на конкурентоспроможність.

1. Посилення монополізації та тиску на "слабкі країни" (сьогодні транснаціональні компанії контролюють до 40% світового промислового виробництва та понад 50% світової торгівлі).
2. Посилення цінової конкуренції.
3. Диспаритетність розвитку світових економічних систем і прискорення процесу їхнього зближення.
4. Часткова зміна якості конкурентної боротьби (через оволодіння певною кількістю напрямів унаслідок штучного ослаблення конкурентів, наприклад, на території колишнього СРСР).
5. Структурні зрушення у світовому господарстві.
6. Переважання факторів рентабельності над факторами ефективності (через відсутність паритетного регулювання економічних відносин між країнами з різними умовами розвитку).

Визначення та оцінка конкурентних можливостей України ускладнені сучасним станом економічного розвитку. Сьогодні визначальним чинником формування високого рівня конкурентоспроможності є відновлення ефективної роботи всіх секторів національної економіки на розширеній основі, оскільки саме така політика стане корисною в змаганні з іноземними конкурентами, які практично усунули національного виробника від конкурентної боротьби.

За такої ситуації запровадження або копіювання елементів зарубіжного досвіду щодо питань конкурентоспроможності лише посилить деформацію господарського комплексу України. У зв'язку із цим необхідна розробка поміркованої політики внут-

рішнього курсу, що була б здатна подолати кризові явища в країні та завоювати для неї гідне місце серед країн-партнерів на основі високої конкурентоспроможності національної економіки.

Для визначення перспектив України у відносинах з торговельними партнерами варто проаналізувати процеси, що безпосередньо впливають на конкурентоспроможність. З точки зору ресурсо-економічного потенціалу Україна посідає гідне місце за розмірами економіки порівняно з країнами-партнерами. Маючи вигідне економіко-географічне положення (центр Європи), вона володіє розгалуженими транспортними комунікаціями (авіаційним, автомобільним, залізничним, морським, річковим, трубопровідним та ін. видами транспорту).

Успіх у нарощуванні ресурсу конкурентоздатності нації полягає в забезпеченні ефективності роботи господарської одиниці в економіці, що поширює позитивний ефект на споріднені галузі. Ефективна робота суб'єктів економіки за умов забезпечення розширеного відтворення означатиме більш високу заробітну плату для її робітників, а отже, підвищення платоспроможного попиту, що спрямовуватиметься на реінвестування коштів у виробництво через закупівлю товарів. Таким чином, здійснюватиметься відтворення всіх суб'єктів економічних відносин на розширеній основі. У цьому контексті зростання ефективності одного суб'єкта сприятиме ефективності економіки в цілому й позитивному впливу на суспільство.

Проте сучасні процеси в Україні, що безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності, відбуваються всупереч ідеології створення ефективної конкурентоспроможної економіки.

Стовбан Ю.Т. Проблеми конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобалізації

Отже, основними перешкодами формування конкурентоспроможності національної економіки є такі:

1. Вхідження до світової системи неефективною та слабкою економікою (витіснення вітчизняних товарів із внутрішнього та зовнішнього ринків, зниження можливостей виробництва нових товарів тощо).
2. Відплив ресурсів (робочої сили, капіталу та сировинних запасів).
3. Скорочення виробництва та робочих місць.
4. Розвиток і поширення "тіньової" економіки.
5. Низька якість і висока ціна національних товарів.
6. Розрив зв'язків у національних кластерах (наприклад, між виробником і видобувачем сировини).
7. Знищення національної сировинної бази.
8. Нераціональна експортно-імпортна структура, внутрішня структура виробництва.
9. Залежність від імпорту.
10. Перенесення за кордон найпродуктивніших робочих місць.
11. Стимування внутрішнього попиту.
12. Відсутність у національного виробника необхідних навичок і можливостей конкурентної боротьби з іноземними виробниками.
13. Відсутність законодавства, що обмежує вияви монопольної поведінки резидентів і нерезидентів.
14. Розташування на території України промислової периферії розвинутих країн, тобто енерго- та екологіємних виробництв.

Саме ці умови характеризують низький рівень конкурентоздатності економіки України, що визначає регресивний розвиток продуктивних сил.

Половина секторів офіційної економіки є вимираючою, а через взаємозв'язок суб'єктів на єдиному економічному просторі ця тенденція є загрозливою для всієї економіки. У цьому контексті зрозумілим є відхід суб'єктів підприємницької діяльності до

“тіньових” засад ведення бізнесу, оскільки в цьому реалізується прагнення до найрентабельнішого використання ресурсів.

По суті, “тіньова” економіка неконкурентоспроможна, адже рентабельність у цій сфері забезпечується не інноваційними впровадженнями або більшою ефективністю, а за рахунок віднесення збитків до офіційного сектора й “зняття вершків” у “тіньовому”. Тобто обидва сектори національної економіки не створюють засади її конкурентоспроможності.

Висновки. За результатами дослідження визначено, що Україну роблять слабкою не тільки макроекономічна нестабільність (інфляція, високі кредитні ставки, що стримують розвиток нового бізнесу, неефективне витрачання бюджетних ресурсів), слабка здатність до адаптації нових технологій через залучення прямих іноземних інвестицій, епідемія корупції тощо, а, насамперед, низька якість суспільних інституцій і несприятливе підприємницьке середовище. Звідси саме реформування інституційного середовища закладає базу до майбутнього розвитку та членства в ЄС і є об’єктивною вимогою підвищення конкурентоспроможності України.

Досвід країн, які за конкурентоспроможністю зростання в різні часи вийшли на перші позиції у світі (США та Фінляндія), указує на те, що саме активізація державної політики в напрямі підвищення конкурентоспроможності економіки стала рушійною силою цього процесу. Таким чином, досвід великої та маленької країни свідчить про те, що Україна, яка з багатьох показників рейтингів займає середні позиції, має всі можливості для того, щоб знайти свій шлях у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки.

В Україні усунення слабких сторін і нарощення конкурентних переваг вимагають розробки та реалізації системних заходів не тільки з боку уряду країни, але й усіх гілок влади й суб’єктів господарювання. Загалом підвищення конкурентоспроможності економіки та перехід на інноваційний шлях розвитку є ключовим завданням державної економічної політики, головна мета якої – створення передумов до вступу України в ЄС зі зменшенням розриву в рівні життя й досягненням економічних та інституційних критеріїв конвергенції.

Реалізація цієї стратегічної мети має відбуватися через формування інноваційної й водночас соціально орієнтованої моделі економічного розвитку, створення ефективної ринкової системи, адаптованої до викликів світових ринків через подальше якісне трансформування економічних відносин. Ураховуючи, що стратегічним курсом України є європейська інтеграція, для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки необхідно зосередитися не тільки на власних, але й програмних орієнтирах ЄС. Отже, однією з передумов виходу України на конкурентоспроможний шлях розвитку є вивчення та сприйняття досвіду країн ЄС, а також інших розвинених країн у реалізації політики підвищення конкурентоспроможності економіки.

1. Балабанова Л. В. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга : монография / Л. В. Балабанова, А. В. Кривенко // Школа маркетингового менеджмента. – Донецк, 2004. – 147 с.
2. Дубовий І. О. Економічні і торговельні відносини США з Японією / І. О. Дубовий – Черкаси : [б. в.], 1994.
3. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия : оценка, диагностика, стратегия : научное издание / Ю. Б. Иванов – Харьков : Изд. ХНЭУ, 2004. – 256 с.
4. Павлова В. А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення : монографія / В. А. Павлова. – Д. : Изд-во ДУЕП, 2006. – 276с.
5. Портер М. Э. Конкуренция / М. Э. Портер ; пер с англ. – М. : Издательский дом “Вильямс”, 2000. – 495 с.
6. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ. / под. ред и с предисловием В. Д. Щитинина. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

Рецензенти:

Михасюк І.Р. – доктор економічних наук, професор, академік, завідувач кафедри “Економіка підприємства” ЛНУ ім. І.Франка;

Крупка М.І. – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів і грошового обігу ЛНУ ім. І.Франка.